

Predrag Milidrag

DVOSTRUKI KARAKTER STVORENOG BIĆA KOD T. AKVINSKOG

APSTRAKT: U danas već klasičnom tekstu iz 1958. godine posvećenom dvostrukom karakteru Tominog koncepta bivstvovanja, Džozef Owens jasno formuliše dve sapripadne osobine bivstvovanja (esse) koje su delatne u Akvinčevoj metafizici, naime 1) bivstvovanje razumevano u terminima suštine, forme ili prirode, kao esencijalno, i 2) bivstvovanje razumevano kao akcidentalno, ne u kategorijalnom smislu, već u smislu da se nalazi izvan suštine stvari. Čvrsto se oslanjajući na celokupan Ovensov rad pokušaću da skiciram načine razumevanja značenja bivstvovanja za Tomu Akvinskog, jer a) akcidentalni i esencijalni karakter bivstvovanja predstavljaju dva aspekta stvorenog bivstvovanja, b) koje je realno različito od suštine.

KLJUČNE REČI: biće, bivstvovanje, ens, esse, akcidentalni karakter, esencijalni karakter, Džozef Owens.

U danas već klasičnom tekstu iz 1958. godine posvećenom dvostrukom karakteru Tominog (Thomas Aquinas) koncepta bivstvovanja (*esse*),¹ Džozef Owens (Joseph Owens, C.Ss.R., 1908–2005)² jasno formuliše dve sapripadne osobine bivstvovanja koje su delatne u Akvinčevoj metafizici, naime 1) bivstvovanje razumevano u terminima suštine, forme ili prirode, kao esencijalno, i 2) bivstvovanje razumevano kao akcidentalno, ne u kategorijalnom smislu, već u smislu da se nalazi izvan suštine stvari. Taj dvostruki pristup tomističkom bivstvovanju ukazuje na uticaj Aristotela (Ἀριστοτέλης) na Akvinca, ali, istovremeno, i jasno ukazuje da Toma nije bio tek manje ili više dobar aristotelovac. U ovom i narednom tekstu, čvrsto se oslanjajući na celokupan Ovensov rad pokušaću da skiciram razumevanje bivstvovanja kod Tome Akvinskog, jer a) akcidentalni i esencijalni karakter bivstvovanja predstavljaju dva aspekta stvorenog bivstvovanja, b) koje je realno različito od suštine.

1 Kasnije će biti objašnjeno zašto *esse* prevodim kao bivstvovanje. Tekst je nastao u okviru projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja R. Srbije pod brojem 179049.

2 Owens 1980a: 52–96.

Ens i esse

Odrediti šta tačno Toma misli pod bićem (*ens*)³ i bivstvovanjem zahtevno je ne samo zbog složenosti njegove misli već i zbog njegovog različitog korišćenja ključnih metafizičkih pojmova. Osim toga, treba imati u vidu i stanje s filozofskom terminologijom u Tomino vreme,⁴ ali i to da pri artikulaciji bića sam Toma često s lakoćom prelazi s jednog značenja koje je pripisano jednom terminu, na drugo, pripisano drugom. Svakako je dodatan problem nerazvijenost, raznolikost i nestandardizovanost naše, južnoslovenske filozofske terminologije. Posledica svega toga jeste bezmalo nemogućnost da se verno prenese tačno i tehničko značenje koje Toma pridaje pojedinim latinskim pojmovima.

Na početku onog što je govoreći o jednom drugom problemu Dž. Owens nazvao „safarijem kroz terminološku džunglu“ (Owens 1980b: 681), recimo da kada objašnjava šta on sam podrazumeva pod bićem Toma obično kaže da se biće kaže na dva načina, prvo s obzirom na aristotelovske kategorije i, drugo, s obzirom na istinu propozicije.

Valja dakle znati da se o biću, uzetom po sebi – kako kaže Filozof u V. knj. *Metafizike* – govori dvojako: na jedan način ukoliko se dijeli na deset rodova, a na drugi način ukoliko označuje istinitost iskaza.⁵

Na isti način Toma govori i o bivstvovanju,⁶ na primer u *Komentarju Sentencija Petra Lombardanina*, pozivajući se na isto mesto kod Aristotela:

Mora se reći da, prema Filozofu, V knjiga *Metafizike*, bivstvovanje se kaže na dva načina. Na jedan način ono označava istinu propozicije, prema kopuli. I

3 Iako će nešto kasnije biti pokazani istorijskofilozofski razlozi za ravnopravnost prevoda Tominog *ens* i *s biće* i *s bivstvujuce*, sada već taksativno navodim razloge zašto sam se odlučio da *ens* prevodim isključivo kao *biće*: prvo, *bivstvujuce* ne možemo upotrebiti u prevodu izraza kao što su *ens rationis* (bivstvujuce razuma?) ili *ens commune*, a upotreba dva pojma za jedan od ključnih Tominih koncepata jeste neprihvatljiva; drugo, kada govori o bivstvujućem Toma upotrebljava particip *existens* (up. Nijenhuis 1986: 359); treće, Akvinac u najvećem broju spisa particip *ens* ograničava na jedan njegov smisao, na stvar (*res*) koja jeste, na subjekat bivstvovanja (up. *De heb.* c. 2 (Akvinski 1996: 368); Owens 1980a: 61) i zato imenica, *biće*.

4 Uticaj arapske misli i terminologije, novi prevodi Aristotela itd.

5 DEE, c. I (Akvinski 1996: 272): „Sciendum est igitur quod, sicut in V Metaphisice Philosophus dicit, ens per se dupliciter dicitur: uno modo quod diuiditur per decem genera, alio modo quod significat propositionum ueritatem“. Tomino delo *O biću i suštini* treba čitati *isključivo* u prevodima Augustina Pavlovića ili Tome Vereša, jer su samo oni rađeni na osnovu kritičkog izdanja. Prevod u *Izboru iz djela* (Akvinski 1990: 3–28) nije rađen prema tom izdanju, iako je ono već postojalo, pa mu tako na jednom mestu nedostaje negacija (za to, vidi Vereš 1998); uz to, pojam *certitudo* preveden je kao „izvesnost“ svake stvari (Akvinski 1990: 4), umesto kao „određenost“ svake stvari (Akvinski 1996: 274).

6 Up. nap. 33 za objašnjenje zašto sam *esse* preveo kao bivstvovanje.

zato Komentator na istom mestu kaže da je biće akcidentalni predikat. ... Na drugi način, bivstvovanje se kaže za ono što pripada prirodi stvari, prema kojoj je ona raspoređena u deset deset rodova.⁷

Vidimo da se Tomina razdeoba bivstvovanja podudara s razdeobom bića. Kao i biće, i bivstvovanje se može razumeti kao ono što označava istinu propozicije, ali i kao ono što pada pod neku od deset aristotelovskih kategorija.

U brojnim drugim tekstovima pojam bivstvovanja Toma proširuje dalje od ove podele (istina propozicije i kategorije), pripisujući mu i značenje akta bivstvovanja stvari (*actus entis* ili *actus essendi*). Tako, na primer, u *Sumi teologije* objašnjava da bivstvovanje „označuje aktualnost bivstvovanja (*uno modo, significant actum essendi*)“ (ST I, q. 3, a. 4, ad. 2; up. Akvinski 1990: 284). Slično tome, u *Kvodlibetalnim pitanjima*, uz identifikaciju bivstvovanja u smislu istine propozicije, Toma dodaje da je „bivstvovanje akt bića utoliko ukoliko je biće, ono po čemu je nešto označeno kao aktualna stvarnost“.⁸

Povremeno Toma koristi biće i bivstvovanje na takav način da se gubi svaka razlika između ovih termina:

Biće i biti kažu se na dva načina, kako je jasno iz V knjige *Metafizike*. Jer, ponekad ono označava suštinu stvari ili akt bivstvovanja, a ponekad označava istinu propozicije.⁹

Na ovom mestu, uz biće u kategorijama i biće kao istinu propozicije, Akvinac *biće* koristi i za akt bivstvovanja stvari.¹⁰ Naravno, može se tvrditi da u ovom tekstu Toma naprosto hoće da ukaže na to da se dva termina, *ens* i *esse*, primenuju redom na suštinu i akt bivstvovanja. Na kraju krajeva, glagol *significat* jeste jednina, ne

7 *In III Sent.*, d. 6, q. 2, a. 2: „Respondeo dicendum, quod secundum Philosophum, V Meta. Esse duobus modis dicitur. Uno modo, secundum quod significat veritatem propositionis, secundum quod est copula; et sic, ut Commentator ibidem dicit, ens est praedicatum accidentale. ... Alio modo dicitur esse quod pertinet ad naturam rei, secundum quod dividitur secundum decem genera“.

8 *QQ* 9, q. 2, a. 3: „Allio modo esse dicitur actus entis in quantum est ens, id est quo denominator aliquid ens actu in rerum natura“. Up. i: „A riječ ‘biće’ uzima se od aktualnosti bivstvovanja, a ne od onoga čemu aktualnost bivstvovanja pristaje“ (*Raspravljena pitanja o istini*, q. 1, a. 1, ad 3 (Akvinski 2001: 245; zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, u prevodu je umesto *zbilnost* stavljeno *aktualnost*).

9 *De pot.*, q. 7, a. 2, ad 1: „Ad primum dicendum, quod ens et esse dupliciter dicitur, ut patet V. Metaph. Quandoque enim significat essentiam rei, sive actum essendi; quandoque vero significat veritatem propositionis“.

10 Up. ST I, q. 4, a. 2, ad 3: „Stoga je samo bivstvovanje aktualnost svih stvari, pa čak i samih formi“ (Akvinski 1990: 294; zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, umesto *bitak*, *zbilnost* i *oblik*, stavljeno je redom *bivstvovanje*, *aktualnost* i *forma*). Za tri smisla *esse*, up. i npr. *In I Sent.*, d. 33, q. 1, a. 1, ad 1.

množina. Da je Toma nameravao da kaže da i biće i bivstvovanje treba da zajedno označavaju različite smislove, zar nije trebalo da upotrebi množinu, *significant*? Tada bi biće označavalo suštinu stvari, a bivstvovanje akt bivstovanja. No, u tom tumačenju postoji problem jer ne uzima u obzir Tominu tvrdnju da biće označava istinu propozicije. Toma koristi jedninu, „označava”, da opiše biće kao istinito, što će reći da ako se *ens* i *esse* uzimaju pojedinačno, onda ne mogu oboje označavati istinu propozicije; koji je onda termin označava? No, ukoliko se *et* u „ens et esse” uzme u iterativnom smislu, Tomina upotreba jednine dobija smisao i postaje jasno da i biće i bivstvovanje u ovom tekstu funkcionišu kao sinonimi.

Nadalje, ukoliko se ne prihvati da koristi biće i bivstvovanje kao zamenjive izraze, potpuno je nerazumljivo Tomino prelaženje s *ens* na *esse* i obrnuto. Tako, na primer, u delu *De potentia Dei*, u istom pasusu prelazi sa zajedničkog bića (*ens commune*) na zajedničko bivstvovanje (*esse commune*):

Zajedničko bivstvovanje ne dopušta dodavanje, ali njegov pojam nije takav da se dodavanje ne bi moglo napraviti; no, božansko bivstvovanje jeste bivstvovanje koje ne dopušta nikakvo dodavanje i prema čijem pojmu nikakvo dodavanje nije moguće; otud, božansko bivstvovanje nije zajedničko bivstvovanje.¹¹

Mogu se navesti i dodatni argumenti u prilog zamenjivosti ova dva izraza. Povremeno, Toma nam kaže da biće odgovara na pitanje da li nešto jeste, *an est*.¹² No, odgovoriti na pitanje *an est* ne znači reći šta stvar jeste, tj. odgovoriti s obzirom na štaštvo nečeg. Kada razmatra metafizički status zla u delu *De malo*, Toma primećuje da zlo ne može biti razmatrano kao nešto što pada pod kategorije, jer nema nikakvu pozitivnu stvarnost, te, otud, o njemu se ne može govoriti kao o biću. No, nastavlja on, pošto, osim označavanja prirode nečeg, *biće* može odgovoriti i na pitanje da li nešto jeste (*an est*), zlo se može zvati bićem u tom smislu. To ipak ne znači reći da je zlo *nešto* (*aliquid*), jer *biti nešto* pruža odgovor ne samo na pitanje da li nešto jeste već i šta stvar jeste (*quid est*).¹³ Da se izrazimo slobodnije, zlo nije nešto jer nije *što*.¹⁴ Zlo se ne može nazvati bićem u smislu *aliquid*, ali može se

11 *De pot.*, q. 7, a. 2, ad. 6: „[E]ns commune est cui non fit addition, de cuius tamen ratione non est ut ei additio fieri non possit; sed esse divinum est esse cui non fit additio, et de eius ratione est ut ei additio fieri non possit; unde divinum esse non est esse commune“. Za razliku između zajedničkog bivstovanja i božjeg bivstovanja, up. npr. SCG I 26 (Akvenski 1993b: 133–135) i DEE, c. 5 (Akvenski 1996: 310–312).

12 *De malo*, q. 1, a. 1, ad. 19: „[A]lio modo [ens] secundum quod respondetur ad questionem an est“.

13 Isto.

14 Zlo ne može biti *aliquid* i zato što je *aliquid* jedna od transcendentelija, uz jedno, dobro, biće, stvar i istinu. Up. *Raspravljena pitanja o istini*, q. 1, a. 1, resp. (Akvenski 2001: 241).

nazvati bićem utoliko što odgovara na pitanje da li jeste.¹⁵ No, kako Toma kaže na drugom mestu, „bivstvovanje je ono koje pripada pitanju *an est*“.¹⁶ Baš kao i biće, i bivstvovanje odgovara na pitanje *an est*. Prema tome, utoliko što biće funkcioniše kao odgovor na pitanje o aktu bivstvovanja stvari i utoliko što odgovara na pitanje da li nešto jeste, *esse* i *ens* jesu zamenjivi, tj. sinonimi.

Terminološku razliku između bivstvovanja i bića Toma objašnjava u izlaganju Boetijevog (Boethius) dela *O sedmicama*. Razlika između *esse* i *ens* nalazi se u različitim modusima označavanja.¹⁷ Naime, jedan, bilo koji akt može biti označen neodređeno, apstraktno, kao infinitiv, i kao konkretizovan u subjektu koji ga ima ili ga izvršava, kao particip. Važno je uočiti da se jedan te isti akt označava na dva načina, manje ili više apstraktno, ne označavaju se dve stvarnosti; nije različito značenje, ono je uvek isto, već je različito označavanje, s obzirom da li se označava kao takav (infinitiv) ili kao konkretizovan u subjektu (particip).

Sam akt nekog subjekta, u ovom slučaju bivstvovanje, možemo označiti kao akt po sebi, nezavisno od subjekta čiji je akt i izraziti ga infinitivom: *esse* izražava akt bivstvovanja subjekta kao takav. Istovremeno, akt se može posmatrati i kao konkretizovan u subjektu koji ga poseduje ili ga izvršava. Kada se posmatra na takav način, akt označava *ono što* ga poseduje, označava sam subjekat. Zato što je konceptualizovano u konkretnom subjektu, bivstvovanje označava sam bivstvujući subjekt, a to je neka suština. Zato *ens* možemo prevesti s *biće (ono što bivstvuje)* i s *bivstvuje* (ono što *bivstvuje*).

Ili drugi primer: *trčati* jeste akt apstraktno označen, dok bi (onaj) *trčeći* ili *trkač* bio akt konkretno označen, pošto je označen s obzirom na svog nosioca: *trčeći/trkač* označava subjekat koji poseduje akt trčanja.¹⁸ Baš kao što je *trkač* čovek plus njegov akt trčanja, tako je i *biće* nešto plus njegov akt bivstvovanja. *Biće* je, dakle, konkretizovano bivstvovanje i kao takvo, ono uvek označava i *ono što bivstvuje*, suštinu, te se na osnovu toga smešta u kategorije.

15 Bića razuma nastaju tako što razum posmatra privaciju, negaciju i slično kao da je jedna forma i pripisuje je nekom subjektu. Čineći to, biću razuma daje tip bivstvovanja koje se nalazi samo u duhu samom, tj. biće razuma bivstvovanje dobija od duha i utoliko što *jeste* u duhu kao jedna pseudoforma ono jeste biće.

16 *QQ* 2, q. 2, a. 1: *est „esse ... quod pertinet ad questionem ‘an est’“*

17 Neću navoditi odgovarajuća mesta iz ovog Tominog komentara zato što se celo razmatranje nalazi u kontekstu objašnjenja pojma učestvovanja u dobru i u bivstvovanju, a bojim se da bi pominjanje još i tog problema bez neophodnih objašnjenja (što nije tema ovog teksta) stvorilo nepotrebnu konfuziju. Odgovarajuće mesto iz *Izlaganja Boetijevog spisa O sedmicama* nalazi se u drugom poglavlju tog dela (Akvinski 1996: 368–372).

18 Srpski ili hrvatski jezik ovde vrlo dobro mogu izraziti razliku u označavanju koja postoji i u latinskom.

Iz dosad rečenog sledi da kada se susretnemo s terminom *esse* u Tominim tekstovima, ne možemo zaključiti da je Tomina namera da suprotstavi pojam *esse* pojmu *ens*, pa čak ni da pod bivstvovanjem uvek misli na akt bivstvovanja.¹⁹

Egzistencijalni pojam bića

Videli smo da se Akvinac često poziva na Aristotelovo razmatranje bića. Takođe, videli smo da i za njega biće ima dva značenja, zasnovana na onom što je našao u petoj knjizi *Metafizike*. Tamo, Aristotel razlikuje četiri smisla izraza *biće*.²⁰ Kada daje vlastito objašnjenje bića, međutim, Toma katkad citira Aristotelov tekst, ali pronalazi samo dva smisla bića, ne četiri, što nas vodi očitom pitanju: kako se može pozivati na Aristotelov tekst koji jasno razgraničava *četiri* smisla bića i bez ikakvih problema tvrditi da postoje samo *dva* smisla?

Čini se da ova nesaglasnost između Aristotelovog i Akvinčevog pristupa biću ukazuje na temeljnu razliku u njihovim metafizičkim nazorima. Kako ćemo pokazati, Tomino razumevanje bića u krajnjoj se liniji svodi na razmatranje bića i bivstvovanja, da upotrebimo Ovensovo određenje, i kao akcidentalnog i kao esencijalnog određenja. Otud, umesto da pristupamo Akvinčevim tekstovima s unapred izrađenom terminologijom, najčešće aristotelovskom, razboritije je pristupiti im istovremeno određujući šta je tačno podloga njegove promenljive terminologije, šta utemeljuje njegovo razumevanje bića kao dvostrukog, a ne četvorostrukog u značenju.

S obzirom da se sam Toma poziva na Aristotela, i mi ćemo započeti s najkraćim mogućim pregledom Aristotelove podele bića, što će nam pružiti zaleđe Tominog metafizičkog mišljenja, zaleđe koje će on radikalno promeniti dovodeњem u žižu akta bivstvovanja, nečega čega kod Aristotela nema.

Na početku sedmog poglavlja pete knjige *Metafizike*, Aristotel piše: „Biće se jednom govori u akcidentalnom smislu, jednom po sebi“ (1017a 8).²¹ Ovde Aristotel tvrdi da se biće može razumeti, s jedne strane, kao nešto čije su neke osobine ili svojstva samo kontingentno sjedinjeni u istom subjektu i, s druge strane, kao ono što pripada supstancijalnoj ili akcidentalnoj prirodi pomoću kojih se ona može smestiti u neku od deset kategorija.

Rekavši da je biće akcidentalno u prvom smislu, Stagiranin ne sugerise da biće u tom smislu pripada nekoj od devet akcidentalnih kategorija, jer ta vrsta bića pripada drugom smislu: „O stvarima se kaže da jesu po sebi onako kako pokazuju

19 Za analizu mesta na kojima *esse* koristi u smislu *ens*, kao i za tumačenje razloga za to, up. Owens 1980a: 66–70.

20 Up. *Metaph.* V, 7, 1017 a7–b9 (Aristotel 1988: 120–121).

21 Radi terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, umesto *prigodak* stavljeno je *akcidencija*.

obraci kategorija; jer kolikostruko se oni izriču tolikostruko se i bivstvovanje označuje“ (1017a 23–25).²² Kada razmatra bivstvovanje u akcidentalnom smislu, Aristotel misli na ono što će kasniji, srednjovekovni mislioci opisati kao *ens per accidens*: „Dakle, tako se kaže o onim stvarima koje jesu akcidentalno: ili zbog toga što oboje prisustvuje u istome biću, ili jer je prisutno u onome kao biću, ili zbog toga što je ono podloga onome čemu se samo pririče“ (1017a 19–23).

No, potom, nakon opisivanja dva smisla bića, kao akcidentalnog i prema prirodi, Aristotel nabraja još dva načina na koja se biće može razumeti. Biće, kaže on, takođe pripada onom što čini da iskaz bude istinit, to je biće istine propozicije: „[B]iti’ i ‘jest’ znači da je nešto istinito; a ‘ne biti’ kako nije istinito, nego je lažno. Slično je u potvrđivanju i nijekanju“ (1017a 31–32). I konačno, četvrti smisao: biće se takođe odnosi na aktualnost i potencijalnost nečega: „I dalje, ‘biti’ i ‘biće’ znači da neke od rečenih stvari jesu mogućnošću, a druge svršenošću“ (1017a 35–1017b 2).

Očiti su tragovi prvog i trećeg smisla bića kako ih Aristotel opisuje u različitim Tominim ranije pomenutim tekstovima. No, šta je s drugim i četvrtim smislom, da li su i oni prisutni u istim tekstovima? Ako tomistički tekstovi ne pominju eksplicitno biće kao akcidentalno i biće kao aktualno ili potencijalno (tj. drugi i četvrti smisao) unutar Akvinčeve vlastite artikulacije različitih smislova bića, to nije zato što je odlučio da ih izostavi već pre zato što ih je već sveo na prvi i treći smisao. Kako ćemo ubrzo videti, Toma svodi *ens per accidens* na biće kao istinito, a biće kao aktualno ili potencijalno uključuje u domen bića u kategorijama. U jednom odlomku iz *Komentara Aristotelove Metafizike*, Toma to čini jasnim:

[Avicenu] je slično prevario mnogoznačni [karakter] bića. Jer biće koje označava kompoziciju propozicije jeste akcidentalni predikat, pošto je tu kompoziciju načinio razum u određenom vremenu. No, biti u ovom ili onom vremenu jeste akcidentalni predikat; ali biće koje je razdeljeno u deset kategorija označava same prirode deset kategorija prema kojima su one aktualne ili potencijalne.²³

U *Komentaruru Metafizike* očigledno je Tomino svodenje četvorostruke aristotelovske podele bića na dvostruku, ali još je važnije to što vidimo da se osnova za takvo svodenje kreće oko onog što on naziva „višeznačni“ karakter bića.²⁴ Biće je

22 Zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, umesto *prirok* stavljeno je *kategorije*.

23 *In X Meta.*, lect. 3, no. 1982: „Similiter etiam deceptus est ex aequivocatione entis. Nam ens quod significat compositionem propositionis est praedicatum accidentale, quia composition fit per intellectum secundum determinatum tempus. Esse autem in hoc tempore vel in illo, est accidentale praedicatum. Sed ens quod dividitur per decern praedicamenta, significant ipsas natures decern generum secundum quod sunt actu vel potentia“.

24 Ovdje treba na umu držati sledeće o značenju višeznačnosti: „Višeznačno’, zato, u sholastič-

višeznačno, kao što ćemo videti, zato što se može uzeti na način da je posmatrano kao akcidentalno i kao esencijalno za samu stvar.²⁵

Kada Toma govori o višeznačnom karakteru bića čini se da, kao što ukazuje Owens, ima na umu višeznačnost koja je sistematično zasnovana na dvosmislenoj prirodi samog bića, čiji mnogoznačni karakter određuje Tomino dvostruko gledište.

U *Komentarju Metafizike* vidimo da Akvinac prvo ukazuje da biće može biti uzeto kao kompozicija propozicije, to jest bivstvovanje kao istina propozicije, što je treći gorepomenuti smisao bića kod Aristotela. Takvo biće ima bivstvovanje samo u duhu, na osnovu čega se čak i za privacije i negacije može reći da su bića:

Na jedan je način korišćeno utoliko što je glagolska kopula koja označava kompoziciju i tvrdnju koju proizvodi duša, te bivstvovanje uzeto na taj način ne označava nešto u prirodi stvari već samo dušin akt sastavljanja i deljenja i u tom smislu bivstvovanje je pripisano svemu o čemu se može obrazovati propozicija, bilo to biće ili privacija bića; jer kažemo da slepilo postoji.²⁶

Ipak, jednako je tačno da Toma zasniva bivstvovanje istine propozicije na ekstramentalnoj stvarnosti. Bivstvovanje istine propozicije prati bivstvovanje stvari u stvarnosti (*esse rei in rerum natura*) kao svoj temelj. Tako, u Tominom *Komentarju Sentencija* nalazimo sledeće:

Na treći način, bivstvovanje je ono što označava istina propozicije prema kojoj se za 'jeste' kaže da je kopula; na taj način ono je u razumu koji spaja i deli...; no, ono je utemeljeno na bivstvovanju stvari koje je akt bića.²⁷

kom vokabularu koji je nasledio Sv. Toma nije nužnim načinom značilo višeznačno igrom slučajaja... 'Biće', na primer, ima takav karakter da može biti bilo supstancijalno bilo akcidentalno. Ima nečeg u supstanciji što zahteva oznaku 'biće' i, slično tome, ima nečeg u akcidenciji što zahteva istu oznaku. ... U svakom slučaju, višeznačnost ili upotreba istog imena nije slučajna. To zahtevaju same prirode stvari", Owens 1980a: 55.

- 25 U tekstu neće biti reči o analogiji bića kod Tome, jer ona je posledica onog o čemu je ovde reč.
- 26 *QQ* 9, q. 2, a. 2 [3], *resp.*: „Uno modo, secundum quod est copula verbalis significans compositionem cuiuslibet enuntiationis quam anima facit: unde hoc esse non est aliquid in rerum natura, sed tantum in actu animae componentis et dividētis. Et sic esse attribuitur omni ei de quo potest propositio formari, sive sit ens, sive privatio entis; dicimus enim caecitatem esse“. „Glagol *biti* korišćen je kao kopula zato što sva suđenja atribucije koja su istinita ili imaju nameru da budu istinita teže da afirmišu ili negiraju određeni način bivstvovanja. Ukratko, *jesam* ispravno je izabrano kao kopula jer sva suđenja atribucije treba da znače *kako* neka stvar aktualno *jeste*“, Gilson 1952: 200.
- 27 *In I Sent.*, d. 33, q. 1, a. 1, ad. 1: „Tertio modo dicitur esse quod significat veritatem compositionis in propositionibus, secundum quod 'est' dicitur copula: et secundum hoc est in intellectu componente et dividente ...; sed fundatur in esse rei, quod est actus essentiae, sicut supra de veritate dictum est“.

Čini se da je očit Akvinčev opis odnosa između bivstvovanja istine propozicije i bivstvovanja stvari: osim ukoliko nema nečeg što je „u svetu“, izvan duha, nema ničeg što bi moglo da se zna i, sledstveno, ne bi bilo ni bivstvovanja istine propozicije, jer istina propozicije je tek akt bivstvovanja izražen razumom. Bivstvovanje koje istina propozicije označava uvek je bivstvovanje stvari (*esse rei*). Međutim, još uvek možemo pitati šta Toma podrazumeva pod *esse* u *esse rei*? Šta misli pod bivstvovanjem stvari koje utemeljuje bivstvovanje istine propozicije? Toma u odlomku ukazuje da bivstvovanje stvari, izraženo glagolom *jeste*, jeste akt bivstvovanja. Ipak, razumeti potpuno Tomino „svođenje“ ili podvođenje bivstvovanja istine propozicije na akt bivstvovanja zahteva da se prvo razmotri šta tačno znači za njega izraz *actus essentiae* ili, kako češće koristi, *actus essendi*.²⁸

U drugom aristotelovskom komentaru, onom dela *O tumačenju*, Toma razmatra prirodu odnosa između bivstvovanja istine propozicije, kako je izraženo u kopuli *jeste*, i akta bivstvovanja, pri čemu objašnjava i kako razume akt bivstvovanja. Njemu odgovara kopula *jeste*:

Otud, on kaže da glagol *jeste* označava pomoću kompozicije, jer on ne označava kompoziciju primarno, već posledično. On primarno označava ono što jeste aktualno na apsolutan način. Jer kazano naprosto, 'jeste' označava 'biti u aktu' i zato označava u modusu glagola. Međutim, aktualnost koju glagol 'jeste' primarno označava jeste aktualnost svake forme, supstancijalne ili akcidentalne. Prema tome, kada želimo da označimo da su ikoja forma ili akt aktualno u nekom subjektu, označavamo to pomoću glagola 'jeste', bilo apsolutno bilo relativno; apsolutno – prema sadašnjem vremenu, relativno – prema drugim vremenima.²⁹

Kako Toma objašnjava, glagol *jeste* koji rezultira iz obrazovanja propozicije u razumu pomoću sastavljanja i deljenja izražava ili označava apsolutnu aktualnost (*actualitas absolutis*) ili aktualno bivstvovanje (*esse actu*) stvari. „Označava posledično“ što će reći da označava aktualnost na apsolutan način, aktualnost supstanci-

28 Up. npr. ST I, q. 3, a. 4, ad 2 (Akvinski 1990: 284; u tom prevodu je *actus essendi* prevedeno kao *čin postojanja*). Za obradu problema kako istina sledi biće stvari, vidi Phelan 1967: 137–139.

29 *In I Peryerm.*, l. 5, no. 22: „Ideo autem dicit quod hoc uerbum 'est' consignificat compositionem, quia non principaliter eam significat, set ex consequenti: significat enim id quod primo cadit in intellectu per modum actualitatis absolutis; nam 'est' simpliciter dictum significat esse actu, et ideo significat per modum uerbi. Quia uero actualitas, quam principaliter significat hoc uerbum 'est,' est communiter actualitas omnis forme uel actus, substancialis uel accidentalis, inde est quod cum uolumus significare quamcumque formam uel actum actualiter inesse alicui subiecto, significamus illud per hoc uerbum 'est,' simpliciter quidem secundum presen tempus, secundum quid autem secundum alia tempora“.

jalnih i akcidentalnih akata, a da na osnovu toga, posledično, označava i vezu između subjekta i predikata u iskazu.³⁰

Actus essendi, ono što odgovara *esse rei* označenom glagolom *jeste*, označava, za Tomu, taj fundamentalni akt po kojem stvar jeste. Zapravo, Toma će reći da *esse* u *esse rei* jeste aktualnost koja je temeljnija od aktualnosti koja prati ijednu formu, bila ona substancijalna bila akcidentalna.

Ono što nazivam bivstvovanje najsvršenije je od svega i to je očito iz činjenice da je akt uvek svršeniji od potencije. Jer neka forma nije razumevana da je u aktu osim ako se ne kaže da jeste. Tako, ljudskost ili vrelina mogu se posmatrati kao latentne u potencijalnosti materije ili u aktivnoj moći delatnika ili takođe u razumu; no, imajući *esse* one uistinu postaju bivstvujuće. Očito je, otuđ, da ono što zovem bivstvovanje jeste aktualnost svih akata i s tog razloga svršenost svih svršenstava.³¹

Kao što je operacija prepoznata kao akt svake prirode, tako je bivstvovanje, u smislu aktualnosti, akt svih priroda. Međutim, postoji važna razlika. Življenje i trčanje, na primer, i sve takve aktivnosti jesu kategorijalne akcencije, one su sekundarni akti i pretpostavljaju i zahtevaju primarni akt stvari. Taj primarni akt stvari, prema učenju Sv. Tome, jeste bivstvovanje.³²

Vidimo, dakle, da Akvinac ukazuje na razumevanje bića koje ide dalje od svake formalne ili esencijalne nužnost i da ga, umesto toga, povezuje s pojmom apsolutne aktualnosti.³³ Drugim rečima, vidimo da Toma opisuje biće kao egzistenci-

30 „Bivstvovanje koje je izraženo istinom u propoziciji Sv. Toma vidi kao posledicu aktualnog bivstvovanja u stvari. Propozicija je istinita zato što stvar jeste ili što jeste na taj i taj način. Bivstvovanje kao istina sledi aktualnost koja je zajednički uslov svake supstancije i svake akcencije. Ukoliko je taj uslov nešto akcidentalno za stvar i ono što sledi biće isto tako akcidentalno. Nema nikakve poteškoće u smeštanju obojeg [aktualnog bivstvovanja i istine propozicije] pod naslov bivstvovanja kao akcidentalnog predikata“, Owens 1980a: 58.

31 „Ad nonum dicendum, quod hoc quod dico esse est inter omnia perfectissimum: quod ex hoc patet quia actus est semper perfectio potentia. Quaelibet autem forma signata non intelligitur in actu nisi per hoc quod esse ponitur. Nam humanitas vel igneitas potest considerari ut in potentia materiae existens, vel ut in virtute agentis, aut etiam ut in intellectu: sed hoc quod habet esse, efficitur actu existens. Unde patet quod hoc quod dico esse est actualitas omnium actuum, et propter hoc est perfectio omnium perfectionum), *De pot.*, q. 7, a. 2, ad 9; up. npr. i ST I, q. 54, a. 1c, *De pot.*, q. 5, a. 4, ad 3 i ST I, q. 3, a. 4, *resp.* (Akvinški 1990: 283–284).

32 Za to, up. Owens 180a: 70. Bivstvovanje „non actus secundus, qui est operatio, sed actus primus“ (*In I Sent*, d. 33, q. 1, a. 1, ad 1).

33 Pogrešan je svaki prevod Akvinčevog *esse* koji ne uzima u obzir da je reč o „*aktualnosti* svih akata“ i o „*svršenosti* svih svršenstava“ (up. i „*esse actum quaedam nominat*“, SCG I 22 (Akvinški 1993b: 117)). Prevesti Tomino *esse* koje je akt konceptom/imenicom jeste pogrešno, ma koliko možda bilo ispravno kada je reč o drugim filozofima čiji je pojam bića štatven. Zbog toga se Akvinčevo *esse* ne sme prevoditi kao obična imenica, bitak ili egzistencija ili

jalno, nešto je biće zato što bivstvuje, što je aktualno, za razliku od šastvenog pojma bića kod Skota, Suareza,³⁴ Dekarta i drugih (Scotus, Suárez, Descartes), kod kojih je nešto biće zato što ima neprotivrečnu suštinu.

Akcidentalni karakter bivstvovanja

Na kraju odlomka iz *Komentara spisa O tumačenju*, Toma nastavlja razmatranje glagola *jeste* i piše da je ta apsolutna aktualnost, koju *jeste* označava, uvek označena s obzirom na određeno vreme, naprosto s obzirom na sadašnje vreme, *secundum quid* s obzirom na neko drugo vreme.³⁵ Očita je paralela s *Komentarom Metafizike*. I u njemu Toma objašnjava da je biće koje glagol *jeste* označava uvek smeštano u neko određeno vreme i takvo biće Toma drži za akcidentalno. Razlog za to jeste da je biti u ovom ili onom vremenu potpuno akcidentalno za prirodu stvari. Na primer, *jeste* u propoziciji „Sokrat jeste”, ukoliko ona treba da je istinita, izražava aktualno bivstvovanje Sokrata ovde i sada, tako da je propozicija istinita jedino ukoliko se odnosi na ovo određeno vreme.

postojanje ili biće, na primer, već kao glagolska imenica, kao konceptualizovani akt („*Esse* se kaže *in abstracto*. Ono označava akt bivstvovanja kao takav; u skladu s tim, Toma takođe koristi apstraktan pojam *actualitas* za njega“, Aertsen 1996: 188). Prevod *esse* s *postojanje* takođe nije dobar, jer *postojanje* nije *bivstvovanje*, tako ćemo, na primer, reći: „Hoćeš li biti tamo u tri?“, ali nikad nećemo reći: „Hoćeš li postojati tamo u tri?“. Isti je problem i s egzistencijom, plus što *egzistencija* ima sasvim drugi koren. Osim toga, a to je veoma važno, *esse* dopušta više i manje (up. DEE, c. 4 i Nijenhuis 1986, 1994, 1995), njegovo je značenje i kvantitativno i intenzivno, dok *existentia/existere* to ne dopušta i ima više lokativno značenje. Pritom, za današnje značenje glagola „egzistirati“ sholastičari su imali pojam *esse in rerum natura*. U XIII veku, *existentia* je korišćena mnogo bliže svom epistemološkom izvođenju, *ex(s)istere*, i korišćena je za posledicu ili nešto što stoji izvan svojih uzroka i *nikad* nije korišćena da izrazi akt neke suštine. Kako kaže Dž. Nejenhaus (Nijenhuis 1994: 3), Tomina metafizika jeste metafizika bivstvovanja, ne metafizika egzistencije: *esse* se u njegovim spisima javlja oko pola miliona puta, *existere* oko 4.000, a od toga 3.000 javljanja je u participativnom obliku *existens*. Imenica *existentia* pojavljuje se samo 66 puta i to najčešće pri komentaranju dela u kojima se reč pojavljuje s nekom učestalošću; za to i istorijsku genezu, vidi Nijenhuis 1986, 1995. Možemo se pozvati i na interpretaciju K. Fabra koji kaže da je egzistencija *fakat* suštine, njeno *de facto* smeštanje (*existere*) u stvarnost, te otud jedno njeno stanje, njena postavljenost izvan svojih uzroka (pa je zato egzistencija i sagledavana predikat suštine i otud kasnija razumska razlika *esse essentiae – esse existentiae*), dok je bivstvovanje *akt* suštine zahvaljujući kojem ona uopšte jeste; up. Fabro 2002b: 534–535 i 1970: 90.

34 Za Suareza, up. Milidrag 2013: 73–81.

35 „Glagol je reč koja dodaje svom značenju značenje vremena. Delovi vremena, odvojeno uzeti, ne znače ništa za sebe. Glagol uvek označava da je nešto afirmirano o nečem drugom. Kažem da glagol, sem svoga značenja, pokazuje i vreme“, *O tumačenju*, pogl. 3 (Aristotel 1970: 54).

Sve je to ponavljanje Tominog stava da se bivstvovanje istine propozicije u krajnjoj liniji oslanja na bivstvovanje stvari. Kada je obuhvaćen s obzirom na određeno vreme, Sokratov akt bivstvovanja sagledavan je kao nešto akcidentalno za njegovu prirodu.³⁶ Takvo bivstvovanje nije akcidentalno u smislu da pada pod neku od aristotelovskih devet kategorija. Rekavši da je bivstvovanje nečega u ovom ili onom vremenu akcidentalno, Toma misli da je samo bivstvovanje toga samo kontingentno nađeno u toj stvari, da njegovo bivstvovanje nije deo njegove suštine.³⁷ Ono što Toma ima na umu jeste nešto srodno prvom Aristotelovom smislu bića, naime biću *per accidens*.

Ista je situacija kada se izražavaju druga stanja stvari, kao što je npr. „Sokrat je beo“. Za Sokrata, da bi bio Sokrat ili čovek nije nužno da bude i beo. Njegovo „bivstvovanje kao belog“, bivstvovanje koje dobija na osnovu prirode beline samo je kontingentno povezano s njegovim bivstvovanjem kao čoveka. No, Toma smatra da propozicija „Sokrat je beo“ izražava daleko više od pukog akcidentanog jedinstva priroda (Sokratove i beline); ona izražava *nenužno jedinstvo prirode s bivstvovanjem*, tj. preciznije, s aktom bivstvovanja. Jer, iako je istina reći da je priroda beline samo akcidentalno ujedinjena s ljudskom prirodom u subjektu zvanom Sokrat, vrsta akcidentalnosti koju Toma ima na umu s obzirom na akt bivstvovanja ne pripada akcidentalnom jedinstvu te dve prirode (zavisnosti boje od postojeće supstancije). Akcidentalnost bivstvovanja počiva na činjenici da u neko vreme, ovde i sada, Sokrat *bivstvuje* kao beo, on *jeste* na način nečega belog, da on *jeste* beo. To da je on beo jeste, naravno, njegovo kontingentno određenje, ali to da bivstvuje, posebno kao beo u ovo ili ono vreme jeste temeljno *još kontingentnije* stanje koje ide dalje od domena akcidentanog jedinstva priroda.

Iz rečenog jasno je da za Tomu akcidentalno bivstvovanje ima mnogo veću ulogu od onog kod Aristotela. Za Tomu, ono ukazuje na radikalnu kontingentnost

36 *In X Meta*, l. 3, no. 1982: „[J]er kada označava složenost propozicije biće je pripisano akcidentalno, pošto je složevina načinjena od razuma s obzirom na određeno vreme. Ali, bivstvovati u ovo ili ono vreme jeste akcidentalan predikat. No, bivstvovanje koje je podeljeno u deset kategorija označava samu prirodu tih deset kategorija prema čemu su one aktualne ili potencijalne (Nam ens quod significat compositionem propositionis est praedicatum accidentale, quia compositio fit per intellectum secundum determinatum tempus. Esse autem in hoc tempore vel in illo, est accidentale praedicatum. Sed ens quod dividitur per decem praedicamenta, significat ipsas naturas decem generum secundum quod sunt actu vel potentia)“.

37 Up. *QQ* 12, q. 5, a. 1: „[K]ažem da se sve što nije deo suštine slobodno naziva akcencija i takvo je bivstvovanje u stvorenim stvarima, zato što je samo u Bogu bivstvovanje njegova suština (...dico quod accidens dicitur large omne quod non est pars essentiae; et sic est esse in rebus creatis, quia in solo Deo esse est eius essentia)“.

Up. i *QQ* 2, q. 2, a. 1, ad 2, i *Comp. th.* 66: „Štaviše, sve što je u nečemu, a što je izvan njegove suštine jeste u tome akcidentalno (Quidquid est in aliquo praeter essentiam eius, inest ei accidentaliter)“.

unutar same srži svakog stvorenog bića, ukazuje na nenužan odnos između supstancije i njenog bivstvovanja.³⁸

Kao što je rečeno, *jeste* u nekoj propoziciji za Tomu je akcidentalno utoliko što je akcidentalno samo bivstvovanje koje je kopulom označeno. Još jednom se mora ponoviti da „akcidentalno“ ovde znači „izvansuštinski“, a ne „jedna od devet akcidentalnih kategorija“:

Pitanje *da li jeste* različito je od pitanja *šta jeste*; otud, pošto se za sve što je izvan suštine stvari kaže da je akcidencija, bivstvovanje koje pripada pitanju *da li jeste* jeste akcidentalno. Otud, Komentator u petoj knjizi *Metafizike* kaže da ova propozicija 'Sokrat jeste' jeste o jednom akcidentalnom predikatu, utoliko što označava bivstvovanje stvari ili istinu propozicije.³⁹

U ovom citatu Toma, s jedne strane, eksplicitno kaže da pod akcidentalnim bivstvovanjem podrazumeva i bivstvovanje istine propozicije i bivstvovanje stvari. S druge pak strane objašnjava i šta misli pod akcidencijom u izrazu „akcidentalno bivstvovanje.“

Poslednje rečeno zahteva dodatno razjašnjenje, pošto prema Tomi *biti izvan suštine stvari* jeste upravo *biti akcidencija* u tradicionalnom smislu devet Aristotelovih kategorija; bivstvovanje, dakle, za Tomu jeste izvansuštinsko određenje i utoliko jeste akcidentalno u aristotelovskom smislu, ali od tog smisla odstupa utoliko što *samo bivstvovanje ne pripada esencijalnom poretku određenja stvari, kao što pripadaju aristotelovska suština i akcidencije.*

S razloga koje ćemo ubrzo videti, Toma nema nameru da bivstvovanje smesti u neku od devet akcidentalnih kategorija. Pokušavajući da artikuliše razliku između modusa bivstvovanja supstancije i akcidencija u jednom kvotilbetalnom pitanju Toma piše da, dok supstancijalno bivstvovanje rezultira iz principa koji donose je-

38 Up. DEE, c. IV: „Svaka pak bit ili štostvo može se pojmiti, a da se ništa ne zna o njezinom bivstvovanju: mogu, doista, shvatiti što je čovjek ili feniks, a ipak ne znati postoji li u stvarnosti. Jasno je dakle da se bivstvovanje razlikuje od biti ili štostva (Omnis autem essentia uel quiditas potest intelligi sine hoc quod aliquid intelligatur de esse suo: possum enim intelligere quid est homo uel fenix et tamen ignorare an esse habeat in rerum natura; ergo patet quod esse est aliud ab essentia uel quiditate)“ (Akvinski 1996: 306). Reč je, dakle, o razlici između suštine i *svakog* bivstvovanja (i to je Tomina „realna“ razlika), a ne između suštine i aktualne egzistencije, kako je ona bila kasnije razumevana, a iz čega je nužnim načinom sledilo udvajanje bivstvovanja na *esse essentiae* i *esse existentiae* i razumska razlika između suštine i egzistencije.

39 *QQ* 2, q. 2, a. 1 [3]: „[A]lia question est ‘an est’ et ‘quid est’; unde, cum omne quod est preter essenciam rei dicatur accidens, esse, quod pertinet ad questionem ‘an est,’ [est] accidens. Et ideo Commentator dicit in V Metaphisice quod ista proposition: ‘Sortes est,’ est de accidentalibus predicato, secundum quod importat entitatem rei uel ueritatem propositionis“.

dinstvo stvari, te, otud, pripada supozitu (tj. jedinstvenoj, individualnoj supstanciji⁴⁰), akcidentalno bivstvovanje je nešto pridodato supozitu i ne pripada jedinstvu stvari.⁴¹ Da bi ilustrovao drugu vrstu bivstvovanja, Toma ponovo koristi propoziciju „Sokrat je beo”. *Biti bele prirode* ne pripada ljudskoj prirodi koje je Sokrat jedno upojedinjenje. Otud se belo može sagledavati kao nešto pridodato prirodi supstancije („čovjek”) i na osnovu toga je akcidentalno za nju. Ono o čemu je ovde reč jeste odnos koji bivstvovanje u kategorijama, na primer bivstvovanje kao supstancija i bivstvovanje kao akcencija, ima prema sebi, a koji je odnos opisan u tradicionalnim terminima akcidentalnosti. Ukratko, akcencija je akcencija upravo zato što je „drugo” nego (*praeter*) priroda ili suština supstancije s kojom je u odnosu, što je „izvan” nje, iako nije na apsolutan način izvan poretka suštine ili prirode, pošto čak i akcencije same imaju prirodu na određeni način.⁴²

Da ponovimo, kada tvrdi da je bivstvovanje stvari samo akcidentalno Toma ne misli da je akcidentalno u smislu kategorijalne akcencije. To je dovoljno jasno jer Akvinac i bivstvovanje istine propozicije i bivstvovanje stvari podvodi pod bivstvovanje kao akcidentalno, a potom ga protivstavlja bivstvovanju u kategorijama i bivstvovanju kao aktualnosti ili potencijalnosti. Videli smo već da Toma tu protivstavljenost postavlja kada razmatra bivstvujuću prirodu u ovom ili onom vremenu. Biti u ovom ili onom vremenu jeste strano prirodi stvari posmatrano iz perspektive same te prirode i kao takvo njeno je bivstvovanje za nju samu akcidentalno. Toma, dakle, koristi izraz *akcidentalno* u širem smislu. On ga ne smešta unutar neke od Aristotelovih kategorija; to je, tvrdi on, bila Aviceninina greška.⁴³

Zapravo, u strogom smislu akcencije ili akcidentalnog, smislu koji pripada aristotelovskim kategorijama, bivstvovanje se prema Tomi ne može nazvati akcencijom. Razlog je očit: akcencija ne može preegzistirati u subjektu. Akcencija dobija vlastito bivstvovanje od bivstvovanja svoga subjekta što naprosto znači da, pre nego što se sadrži u subjektu, akcencija nema egzistenciju. Zato, kada govori o bivstvovanju kao akcidentalnom, Toma ne misli na akcidentalno u smislu nečega što modifikuje preegzistirajući subjekat (belina, npr.). Kada na ranije citiranim mestima Toma naziva bivstvovanje akcidentalnim, to mora biti nestrog način govora u kojem se akcencija posmatra u širem smislu od svoje tradicionalne, kategorijalne upotrebe. Toma dopušta ovaj širi smisao akcencije kada kaže da je bivstvovanje akcidentalno za stvorenine utoliko što pada izvan njihove suštine.

40 Za Tomin opis supozita, up. ST I, q. 29, a. 2.

41 Up. *QQ* 9, q. 2, a. 3.

42 Up. DEE, c. VI.

43 *In X Meta.*, l. 3, no. 1981: „I Avicena, koji to nije uzeo u obzir, tvrdio je da jedinstvo i bivstvovanje jesu akcidentalni predikati, te da označavaju jednu prirodu koja je pridodata stvarima kojima su pripisane (Hoc autem non considerans *Avicenna* posuit quod unum et ens sunt praedicata accidentalia, et quod significant naturam additam supra ea de quibus dicuntur)“.

Bivstvovanje kao akcidentalno/izvansuštinsko određenje stvari nije ni istovremeno sa suštinom (jer bi bilo ta suština ili njen deo), niti je posle suštine (jer bi bila predikatska akcidenca), već je prethodeće njoj. Upravo zato što ukoliko ne bivstvuje stvar ne može biti ni bela ni crna, „bivstvovanje je ono što je svakome prisnije i dublje od svega usađeno“ (ST I, q. 8, a. 1, *resp.* (Akvinski 1990: 300)),⁴⁴ a opet nije sama stvar, već je nešto njoj spoljašnje i akcidentalno. Drugim rečima, akcidentalni karakter bivstvovanja kod Tome kaže nam da nijedna stvar nije identična samoj sebi, jer da bi *bila* ono što *jeste* (esencijalni karatker), stvar mora biti nešto više od sebe same, ona mora *biti* (akcidentalni karakter).

Na osnovu toga što je s onu stranu svake suštine, Toma se slaže s Aristotelom da biće nije rod (*Metaph.* II, 998b17–27). Biće nije rod⁴⁵ jer leži izvan deset najviših rodova stvari; oni se tiču suština stvari, a bivstvovanje se nalazi, kao što smo kazali, izvan celokupnog poretka suštine.⁴⁶

Esencijalni karakter bivstvovanja

Preostaje da se razmotri drugi smisao bivstvovanja koji nije akcidentalan. Još jednom, bivstvovanje kako ga Toma razumeva jeste višeznačno jer je nešto akcidentalno u opisanom smislu, ali, istovremeno, ono je i nešto što bi se moglo nazvati esencijalnim.

Da se vratimo aristotelovskom zaleđu, videli smo dosad kako Toma svodi treću podelu bivstvovanja na prvu, utoliko što bivstvovanje uzeto kao istina propozicije izražava bivstvovanje stvari i otud zavisi od njega. No, šta je s drugom i četvrtom podelom, s bićem u kategorijama i bićem kao aktualnim i potencijalnim? Ove dve podele obrazuju drugu Tominu podelu.⁴⁷

44 Up. *Q. d. De anima*, a. 9c: „Od svih [principa] bivstvovanje je ono što najneposrednije i najintimnije pripada stvarima, kao je rečeno u *Knjizi o uzrocima* (Dicendum quod inter omnia, esse est illud quod immediatius et intimius convenit rebus, ut dicitur in Lib. de causis)“.

45 *In V Meta.*, l. 9, no. 890, *De pot.* q. 7, a. 3, *resp.*, ST I, q. 3, a. 5c (Akvinski 1990: 285–286).

46 Međutim, treba imati u vidu da za Tomu „transcendentalije transcendiraju kategorije ne na način da označavaju neku odvojenu stvarnost iza kategorija, izvor pojma *transcendens* nije platonističko–avgustinovsko uzdizanje do Boga. Transcendentalije prevazilaze kategorije zato što idu kroz sve njih, što su zajedničke svima njima“, Aertsen 1996: 93. Upravo ta osobina transcendentalija, pa i bića jeste osnova za njegov esencijalni karakter.

47 *In X Meta.*, l. 3, no. 1982: „[J]er biće kada označava složenost propozicije pripisano je akcidentalno, pošto je složevina načinjena od razuma s obzirom na određeno vreme. Ali, bivstvovati u ovo ili ono vreme jeste akcidentalan predikat. No, bivstvovanje koje je podeljeno u deset kategorija označava samu prirodu tih deset kategorija prema čemu su one aktualne ili potencijalne (nam ens quod significat compositionem propositionis est praedicatum accidentale, quia compositio fit per intellectum secundum determinatum tempus. Esse autem in hoc

Nasuprot akcidentalnom smislu, bivstvovanje kakvo pripada kategorijama odnosi se na samu suštinu stvari i, kao takvo, posmatrano je kao esencijalno za stvar o kojoj je reč. Kao što smo videli, kada je razmatrano kao akcidentalno, bivstvovanje je spoljašnje suštini stvari, kontingentno je u odnosu na nju. Da se vratimo na raniji primer, rekavši da „Sokrat jeste“ rekli smo da Sokratovo bivstvovanje u ovom ili onom vremenu jeste potpuno kontingentno, ono je spoljašnje i drugo od onog što je Sokrat kao čovek, te je otud akcidentalno za njegovu prirodu. No, ljudska priroda, zahvaljujući kojoj je Sokrat jedna supstancija ljudske vrste, na suštinski je način povezana sa Sokratom. Drugim rečima, Sokrat je esencijalno čovek. Naravno, sledeći Porfirijevo drvo stiže se do najuniverzalnijih pojmova, Sokrat *jeste* esencijalno i životinja, esencijalno živ, esencijalno stvar itd.; jednom rečju, Sokrat je esencijalno jedno biće.

Ovde bi se esencijalni karakter bivstvovanja mogao opisati u terminima formalne nužnosti koja prati posedovanje svake forme, što će reći da će nešto biti nužno ono što *jeste* zbog vrste bića koje jeste, tj. zbog prirode koju ima. Bivstvovanje ovde označava ili se odnosi na svaku prirodu koja je sadržana u nekoj od kategorija i kao takvo ono je esencijalni predikat, jer tako određeno ono jeste suština stvari.⁴⁸ Bivstvovanje čoveka jeste akcidentalno za prirodu čoveka, ali ta priroda određuje da to bivstvovanje jeste bivstvovanje *čoveka*, a ne drveta. Ukoliko nešto ima ljudsku prirodu, nužnim će načinom *biti* čovek; ukoliko ima neku akcidentalnu formu (belinu, visinu od 1,85m, znanje da svira klavir), to će *biti* nužnim načinom prema prirodi dotične akcidentalne forme. To, naravno, ne znači reći da je ova ili ona akcidencija nužno povezana s ovom ili onom supstancijom, jer nužnost o kojoj je reč jeste hipotetička. *Ako* nešto ima akcidentalnu formu beline *onda* dotična će stvar nužno *biti* bela, iako nema nužnosti u tome da ta pojedinačna stvar ima tu formu. Razmotreno iz ove perspektive, bivstvovanje kao pripadajuće prirodi stvari (supstancijalnoj ili akcidentalnoj) može biti razdeljeno u deset kategorija i pošto pripada prirodi stvari bivstvovanje je esencijalno.

Štaviše, ovako posmatrano bivstvovanje se uvek može posmatrati iz perspektive potencijalnosti ili aktualnosti. U bilo kom momentu, nešto aktualno poseduje izvesnu prirodu, dok neku drugu istovremeno poseduje u potenciji. Na primer, nešto što je aktualno belo, istovremeno je potencijalno crno. Slično tome, u odnosu na supstancijalnu promenu, drvo i sadašnjem trenutku postoji kao aktualno drvo, ali s obzirom na materiju koja ga čini, može potencijalno biti svedeno na pepeo. Slično tome, prirode uvek sadrže jednu vrstu odnosa prema aktualnosti i potencijalnosti:

tempore vel in illo, est accidentale praedicatum. Sed ens quod dividitur per decem praedicamenta, significat ipsas naturas decem generum secundum quod sunt actu vel potentia“.

48 U srpskom ili hrvatskom postoje jasni tragovi značenja esencijalnog karaktera bića, jer kažemo, mada ne često, da je nešto „biće stvari“, misleći pod tim na suštinu. Još jedan razlog zašto Tomino *ens* treba prevoditi s *biće*.

„No, bivstvovanje koje je podeljeno u deset kategorija označava samu prirodu tih deset kategorija prema čemu su one aktualne ili potencijalne.⁴⁹ Ovde Toma ujedinjuje drugo i četvrto značenje bića u aristotelovskoj podeli, s obzirom na to da je aktualna ili potencijalna priroda nečega suštastvena za to nešto.

Rezime

Višeznačnost participa *ens* za Sv. Tomu sastoji se u dvostrukoj upotrebi tog izraza za označavanje, s jedne strane, same suštine ili prirode stvorene stvari, i za označavanje aktualnosti koja leži izvan suštine, s druge. U prvom slučaju ono je esencijalni predikat, u drugom akcidentalni. On, jedne strane, označava svaku prirodu ili stvar koja se nalazi u kategorijama, a, druge, egzistenciju koja leži izvan svih kategorija. (Owens 1980a: 60)⁵⁰

Temeljna višeznačnost bića kod Tome jasno se vidi u njegovim spisima: može se reći da stvar ima biće (akcidentalni karakter),⁵¹ ali i da jeste biće (esencijalni karakter).⁵²

No, važno pitanje ostaje otvoreno, pitanje koje je od suštastvenog značaja za razumevanje Akvinčeve metafizičke misli, ali i kontroverzi tokom sledećih vekova: koja je tačna priroda odnosa između esencijalnog i akcidentalnog karaktera bivstvovanja? Odgovoru na ovo pitanje biće posvećen naredni tekst, no načelno je jasno: ako ne bivstvuje (akcidentalni karakter), stvar ne može biti ni bela, ni crna, ni čovek, ni anđeo (esencijalni karakter), no, s druge strane, crnina, belina, čovek ili anđeo određuju da bivstvovanje bude bivstvovanje crnog, belog, čoveka ili anđela.

Predrag Milidrag

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu

49 Up. nap. 46.

50 Kao i Žilson, i Owens za *esse* koristi prevod *existence*. Iako je i sam Žilson u predgovoru za šesto izdanje Tomizma napisao da kada bi ponovo pisao knjigu govorio bi mnogo više o bivstvovanju, a mnogo manje o egzistenciji (*Le thomisme*, Paris: Vrin 1964: 8; cit. prema Nijenhuis 1994: 1), i on i Owens kao njegov učenik dosledno koriste pojam *egzistencija* za *esse*.

51 Npr. „jer biće znači da nešto ima bivstvovanje (non ens dicitur quasi habens esse)“, *In XII Meta.*, l. 1, no. 2419, kao i na bezbrojnim drugim mestima.

52 „[S]vaka [je] narav po biti biće (quaelibet natura est essentialiter ens)“, *Raspravljena pitanja o istini*, q. 1, a. 1, resp. (Akvinski 2001: 240).

Literatura

a) Originalna dela

- Aristotel (1970) *Organon*, prevod Ksenija Atanasijević, Kultura: Beograd.
- (1988) *Metafizika*, prevod Tomislav Ladan, SN Liber: Zagreb.
- St. Thomas Aquinas *Sancti Thomae Aquinatis doctoris angelici Opera omnia* iussu Leonis XIII. O. M. edita., cura et studio fratrum praedictorum, Roma, 1882–), do sada 26 tomova. Dostupno na <http://www.corpusthomaticum.org/repedleo.html> (posećeno 11. septembra 2014).
- Corpus thomisticum*, kompletna ostala dela u latinskom originalu, dostupno na: <http://www.corpusthomaticum.org> (posećeno 11. septembra 2014).
- (1947) *Compendium of Theology*, translated by Cyril Vollert, S.F., S.T.D., St. Louis & London: B. Herder Book Co.
- (1949) *The Soul [Quaestiones disputatae de anima]* translated by John Patrick Rowan, St. Louis & London: B. Herder Book Co.
- (1952) *On the Power of God*, translated by the English Dominican Fathers, The Newman Press: Westminster, Maryland.
- (1961) *Commentary on the Metaphysics*, translated by John P. Rowan, Chicago: Henry Regnery Company.
- (1962) *Expositio libri Peryermeneias*, Commentary by Thomas Aquinas finished by Cardinal Cajetan, translated by Jean T. Oesterle, Milwaukee: Marquette University Press.
- (1983) *Quodlibetal Questions 1 and 2*, tr. Sandra Edwards, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- (1990) *Izbor iz djela*, dva toma, Prevod Veljko Gortan, Josip Barbarić. Zagreb: Naprijed.
- (1993a) *On Evil*, translated by Jean Oesterle, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- (1993b) *Suma protiv pogana*, prevod o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- (1996) *Opuscula Philosophica*, drugi tom, prev. o. Augustin Pavlović. Zagreb: Demetra.
- (2001) *Pariške rasprave Tome Akvinskoga. Raspravljena i kvodlibetalna pitanja*, prevod Augustin Pavlović O.P. Zagreb: Demetra.

b) Sekundarna literatura

- Aersten, Jan A. (1996) *Medieval Philosophy and the Transcendentals: The Case of Thomas Aquinas*, Leiden: E. J. Brill.
- Fabro, Cornelio (1966) „The Transcendentality of *Ens–Esse* and the Ground of Metaphysics”, *International Philosophical Quarterly* 6: 389–427.

- (1970) „Platonism, Neo-Platonism and Thomism: Convergencies and Divergencies“, *The New Scholasticism* 44: 69–100.
- (1974) „The Intensive Hermeneutics of Thomistic Philosophy: The Notion of Participation“, *Review of Metaphysics* 27: 449–491.
- (2002a) „Participation“, *New Catholic Encyclopedia*, Washington, D.C., The Catholic University of America Press, tom 10, str. 905–940.
- (2002b) „Existence“, *New Catholic Encyclopedia*, Washington, D.C., The Catholic University of America Press, tom 5, str. 531–537.
- Gilson, Etienne (1952) *Being and Some Philosophers*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- (2002) *Thomism. The Philosophy of Thomas Aquinas*, Translated by Laurence K. Shook and Armand Maurer, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- McInerney, Ralph (1990) *Boethius and Aquinas*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Milidrag, Predrag (2013) „Francisko Suarez o predmetu metafizike“, *Theoria* 56 (2): 59–84.
- Mitchell, Jason A., L. C. (2012) *Being And Participation. The Method and Structure of Metaphysical Reflection according to Cornelio Fabro*, Roma: Ateneo Pontificio Regina Apostolorum.
- Nijenhuis, John (1986) „’To Be’ or ‘To Exist’: That is the Question“, *The Thomist* 50: 353–393.
- (1994) „’Ens’ Described as ‘Being or Existent’“, *American Catholic Philosophical Quarterly* 68: 1–14.
- (1995) „Existence vs. Being: An All-important Matter of Terminology“, *American Catholic Philosophical Quarterly* 69: 89–95.
- Owens, Joseph (1946) „An Aristotelian Text Related to the Distinction of Being and Essence“, *Proceedings of American Catholic Philosophical Association* 21: 165–172.
- (1963) *An Elementary Christian Metaphysics*, Toronto, Bruce Publishing.
- (1980a) „The Accidental and Essential Character of Being in the Doctrine of St. Thomas Aquinas“, u *St. Thomas Aquinas on the Existence of God. Collected Papers of Joseph Owens, C. Ss. R.*, ed. John R. Catan, Albany: State University of New York Press, str. 52–96.
- (1980b) „Aquinas on Knowing Existence“, u *St. Thomas Aquinas on the Existence of God. Collected Papers of Joseph Owens, C. Ss. R.*, ed. John R. Catan, Albany: State University of New York Press, str. 20–33.
- (1985b) *An Interpretation of Existence*, Houston, Texas: Center for Thomistic Studies.
- Phelan, Gerald B. (1967) *Selected Papers*, edited by Arthur G. Kirn, C.S.B., Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Te Velde, Rudi A. (1995) *Participation and Substantiality in Thomas Aquinas*, Leiden, E. J. Brill.
- Vereš, Tomo (1998) „Toma Akvinski: *De ente et essentia*“, *Obnovljeni život* 53: 131–140.

Predrag Milidrag

The Twofold Character of Created Being in Aquinas

(Summary)

In now classical article from 1958 dedicated to twofold character of Aquinas's concept of being Joseph Owens clearly formulates the two complementary features of *esse* that function in Aquinas's metaphysics, namely 1) being understood in the terms of essence, form or nature, as essential and 2) being understood as accidental, not in predicamental meaning but as something above and beyond the essence of the thing. Firmly relying on whole Owens's work, I will try to outline the ways of understanding the meanings of *esse* in Aquinas, because a) two character of being are two complementary and integral components of created being, b) which are really different.

KEY WORDS: the being, being, *ens*, *esse*, accidental character, essential character, Joseph Owens.